

DYSFEMISMS, HISTORY OF THEIR ORIGIN, CHARACTERISTICS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10156815>

Zuxriddinova Maftunabonu Sirojiddin qizi
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi
+998937846808 @zuxriddinovamaftuna.gmail.com

ABSTRACT

The three phenomena that make up X-phemisms – dysphemism, orthophemism, and euphemism – are examined in this article. These linguistic phenomena are defined by linguists, who also mention the elements, modes of expression, and characteristics that necessitate their use in speech. Emphasis is placed on the distinctions between dysphemism and euphemism; orthophemism, a phenomenon of neutral language, is also discussed.

Key words

x-phemism, euphemism, dysphemism, orthophemism, cursing words, taboo words, vulgar vocabulary, vulgarisms, 'profanity', 'sweet talking', periphrasis.

DISFEMIZMLAR, ULARNING KELIB CHIQISH TARIXI, O'ZIGA XOSLIGI

ANNOTATSIYA

X-femizmlarni tashkil etuvchi uchta hodisa – disfemizm, ortofemizm va evfemizm – ushbu maqolada ko'rib chiqilgan. Ushbu lingvistik hodisalar tilshunoslar tomonidan ta'riflanadi, ular nutqda ulardan foydalanishni talab qiladigan elementlar, ifoda usullari va xususiyatlarini ham eslatib o'tadilar. Disfemizm va evfemizm o'rtasidagi farqlarga e'tibor qaratiladi; ortofemizm, neytral til hodisalari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar

x-femizmlar, evfemizm, disfemizm, ortofemizm, qarg'ish so'zlar, tabu so'zlar, tipiklashtirish, vulgar so'zlar, vulgarizmlar, 'profanity', 'sweet talking', perifraziya.

Evfemizm tushunchasi tilshunoslikka doir ilmiy adabiyotlarda ko'p uchrasa ham, ushbu terminning aksi hisoblangan disfemizm tushunchasi nisbatan kam o'rganilgan. Buning sababi esa adabiy til me'yorlariga amal qilish deb hisoblash mumkin. Disfemizm atamasi to'g'risida A.Shomaqsudovning "o'zbek tili stilistikasi" kitobida, O.S.Axmanovning "Slovar lingvistikcheskix terminov" lug'atida qisqacha izoh berilgan. Disfemizm haqidagi o'sha paytgacha mavjud

bo'lgan qarashlarni M. M. Mirtojiev o'zining "o'zbek tili semasiologiyasi" monografiyasida keng tahlil qilib, ularning bir-biridan farq qiluvchi jihatlarni ochib bergan. Disfemizmlarning bunchalik kam o'rganilganligining va disfemizm haqida faqat evfemizm borasida gap ketganida ma'lumot berilganining yana bir sababi qilib, uning so'zlashuv normasi, so'zlashuv madaniyati, lingvistik mezonlari bo'yicha o'rganishga hojat yo'qligi deb ko'rsatilgan. D. Lourens va u bilan birga so'z erkinligi va ochiqlik tarafdori bo'lgan hamfikir tadqiqotchilar tomonidan ushbu termini chuqur o'rganish ma'qullandi, chunki yoqimsiz tushuncha qanchalik yashirin bo'lsa, shunchalik qiziqarli bo'ladi, shunchalik ko'proq e'tibor beriladi. Shu jumladan, ingliz tilining disfemizmlarini o'rganish jarayonida A. N. Rezanova, bu qadimiy jarayon deb ta'kidlaydi. Uning tadqiqotlarida disfemizm tarixi, badiiy nutqdagi vazifalar, leksik-semantik tahlil beriladi, tasniflash amalga oshiriladi. Shuningdek, T. V. Boyko va T. S. Bushuyevalar ham disfemizmni evfemizm bilan yonma-yon o'rganishgan. Yevropa tilshunoslari bo'lmish Vidlak, Jelvis, Katsev, Sheygal, Allan, Giezek olimlarning ishlarida ham bu hodisaga nisbatan fikrlar berilgan.

Disfemizmga berilgan ta'riflar:

"Disfemizm (kakofemizm)- muayyan matndagi predmet, narsa-hodisa nomini nisbatan qo'pol, vulgar ifoda bilan almashtirish" (O.S.Axmanova)

"Disfemizm- bu denotatni (u yoki bu darajada tahqirlovchi, u yoki bu tarzda ottenkali) salbiy bo'yoqdor so'z bilan ifodalanishi" (A.N.Rezanova)

Disfemizmlar denotatum haqida tinglovchilarga yoki ikkalasiga ham tajovuzkor bo'lgan ma'noga ega iboralar". (Sabina)

Krespo disfemizm ta'rifida pragmatikaning ahamiyatini ta'kidlaydi: "berilgan pragmatik vaziyatda har qanday tajovuzkor yoki noo'rin lingvistik xatti-harakatlar". (Krespo)

"Evfemizm" atamasi 1681-yilda birinchi bo'lib ishlatilgan, "disfemizm" atamasi esa 1884-yilda birinchi marta foydalanilgani ma'lum. Merriam Webster lug'atining qidiruv bo'limida, "evfemizm" atamasi ko'p izlanishi bo'yicha top 10% so'zlar ichida bo'lsa, "disfemizm" eng quyidagi 30% turkum so'zlar ichida turadi. Disfemizmlar so'zlashuv nutqida uchrab turuvchi odatiy so'zlarning ma'nosini keskinlashtirish natijasida paydo bo'ladi. Disfemizm so'zi yunon elementlaridan tashkil topgan ("dys" -"noto'g'ri" va "pHEME" -"nutq, ovoz, obro - e'tibor") 19-asr oxirida iste'molga kiritilgan. Disfemizm- bu mavzu to'g'risida yoki suhbatdosh haqida kamsitadigan ifodalardan foydalanishdir. Masalan, sigaret o'rniga "saraton tayoqchasi" ishlatiladi. Sigaret saratonni keltirib chiqargani uchun bu so'z shu tarzda tasvirlangan.

Biroq, L.L. Nelyubin ushbu kontseptsiyaga mutlaqo boshqacha ta'rif beradi: birinchidan, disfemizm termini orqali u "tinglovchiga (o'quvchiga) yoki

auditoriyaga ta'siri hayratlanarli, haqoratli, ba'zi hollarda inson qadr-qimmatini kamsitadigan darajada bo'lgan iboralar va so'zlarni" tushunadi, ikkinchidan, u disfemizmni "ijtimoiy belgilangan lug'at qatlami allaqachon mavjud tabiiy til" sifatida tushunadi. Disfemizmlarning ta'rifiga sotsiologik jihatdan yondashuvchi tilshunoslar ham bo'lgan: E. V. Shishova, disfemizmdan foydalanish "turli xil ijtimoiy sinflarning nutq xususiyatlari bilan izohlangan", ya'ni ular ijtimoiy jihatdan farqlangan. O. S. Axmanova disfemizmni "Kontekstda ob'ektning tabiiy belgisini yanada qo'pol yoki qo'polroq almashtirishdan iborat trop " deb tushunadi.

Disfemiya va troplar o'rtasidagi munosabatlar haqida batafsilroq to'xtalamiz. E. A. Raicheva o'z asarida stilistik vosita "faqat belgini ifodalasa, ikkilanish va dekorativlik mavjud bo'lsa" trop deb atash mumkinligini va uning vazifasi dekorativ funksiya (bezatish) ekanligini yozadi. Biroq, disfemizmlar kamsitish, haqorat qilish yoki obro'sizlantirish maqsadida ishlatilishini hisobga olib, muallif disfemizmlar troplar maqomini ololmaydi degan xulosaga keladi. Boshqa tomondan, tropik agentlar disfemiyaning asosini tashkil qilishi mumkin. Misol uchun, metafora disfemistik frazeologik birliklarni yaratish uchun asos bo'lishi mumkin, bu holda disfemistik birlik o'xshashlik bilan ma'no uzatish asosida quriladi. T. N. Abakova, siyosat sohasidagi disfemizmlarni o'rganib, disfemizatsiyani kerakli pragmatik effektga erishish va auditoriyaga maqsadli ta'sir ko'rsatadigan taktik lingvistik vosita sifatida tushunish mumkin degan xulosaga keladi. Demak, disfemiyaning o'rganishning eng muhim jihatlari sotsiologik, psixologik, pragmatik va lingvistik jihatlardir.

Sotsiologik yondashuv disfemizmning ijtimoiy va axloqiy omillarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Sotsiologik nuqtai nazardan, faqat muayyan vaziyat sharoitida hukm qilinishi mumkin bo'lgan voqealar yoki hodisalar to'plami disfemiya shakllanishiga sabab bo'ladi.

Disfemizmlarni o'rganishda psixologik yondashuv generativ motivlarni o'rganishdir. Hozirgi vaqtda insonning psixologik holati avvalgidan ko'ra qulayroq va buning sababi shundaki, zamonaviy shaxs qat'iy nominatsion cheklovlar va me'yorlarga qarshi chiqishi mumkin. Disfemiya hissiyotning shaxsiylashgan tomoni, uning moddiylashuvidir. T. S. Bushueva disfemizmni periferik so'zlar sifatida tushunadi, ya'ni. denotatsiyalari "qasddan yoki antropotsentrik ob'ektlarga murojaat qiladigan" ikkilamchi nominatsiya birliklari, boshqacha qilib aytganda, nomlash (jarayon sifatida) ma'ruzachining sub'ektiv nuqtai nazarini aks ettiradi .

O'z ishida A. N. Rezanova disfemiyaning nutq tajovuzining namoyon bo'lishi sifatida ko'rib chiqadi, shu munosabat bilan muallif ko'pgina disfemistik ko'rinishlarga xos bo'lgan bir qator umumiy motivlarni aniqlaydi. Birinchidan, nutqda disfemizmlardan foydalanish ma'ruzachining adresatga kommunikativ zarar etkazishga bo'lgan munosabatidan kelib chiqishi mumkin, bu salbiy

kommunikativ niyatning namoyonidir. Ikkinchidan, motiv adresatning ma'lum bir hodisaga salbiy hissiy reaksiyasi bo'lishi mumkin (g'azab, asabiylashish, nafrat va hokazo.), shuningdek, tanbeh, norozilik, kelishmovchilik va hokazo shaklida bo'lishi mumkin. E. F. Bekh disfemizmlarning faoliyatini o'rganadi, ularni evfemizmlarning funksiyalari asosida farqlaydi. Muallifning so'zlariga ko'ra, disfemizmlarning asosiy vazifasi "har qanday yoqimsiz ob'ektni yoki ushbu ob'ektning ta'sirini ommaga namoyish qilish". Bundan tashqari, u disfemizmlarning subfunksiyalarini ham ta'kidlaydi, ulardan ba'zilarini:

- disfemizm qasddan hurmatsizlik maqsadida yoki shaxsda xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lmasa ishlatiladi;
- disfemizm kasallikka chalingan yoki yomon ahvolda bo'lgan odamni rad etishni ifodalash uchun ishlatiladi;
- disfemizm suhbatdosh uchun yoqimsiz mavzuni birinchi o'ringa chiqarish uchun ham ishlatilishi mumkin;
- disfemizmlar siyosiy nutqda mashhurdir, chunki zamonaviy siyosatchilar fuqarolar uchun tushunarli bo'lishga harakat qilmoqdalar;
- disfemizmlar etnik yoki jinsiy haqoratlarni ifodalashda keng tarqalgan;
- disfemizm tabu ob'ektlar va harakatlarni to'g'ridan-to'g'ri nomlash uchun ishlatiladi va hokazo.

Lingvistik yondashuvning o'zi disfemizmlarning tarkibiy xususiyatlarini va ularning lingvistik mohiyatini tegishli hodisalar bilan taqqoslash orqali o'rganishga qaratilgan. Demak, disfemiya diskursiv hodisa, disfemizm esa bir tomondan tilning (bir leksik birlikni boshqasiga almashtirish), ikkinchi tomondan nutqning (belgilangan kommunikativ vazifalarni hal qilish uchun almashtirish) hodisasidir. Ushbu maqolada disfemiyaning quyidagi ta'rifi asos qilib olinadi -nutq suhbatdoshni obro'sizlantirish yoki norozilik, beparvolik, nafrat va hokazolarni bildirish uchun stilistik jihatdan belgilangan, odatda qisqartirilgan yoki neytral lug'atdan muayyan vaziyatda qasddan foydalanish.

Disfemizmlarning asosiy vazifasi har qanday yoqimsiz narsaga yoki uning ta'siriga e'tiborni qaytarishdir. Disfemizmlarning yuqoridagi ta'rifiga asoslanib, qo'pol va odobsiz so'zlarni bu toifadagi lug'atga kiradimi, degan savolni shakllantirish mumkin. Kontekstdan tashqarida, vulgarizmni disfemizmdan to'liq aniqlik bilan ajratish har doim ham mumkin emas. Rus tilining stilistik entsiklopedik lug'atida vulgarizmning quyidagi ta'rifi berilgan: "jonli so'zlashuv nutqida, media matnlarida, badiiy adabiyotda, jurnalistikada va hokazolarda topilgan qo'pol so'zlashuv so'zlari va iboralari. L. Mosievich adresatning reaksiyasi - bu vulgarizm va disfemizmlarni ajratish uchun yagona to'g'ri mezon deb hisoblaydi. Shunday qilib, vulgarizm "semantik kategoriya" va disfemizm - "ijtimoiy-semantik va qisman stilistik, suhbat holatiga va suhbatdoshning

psixologik retseptivligiga bog'liqlikni hisobga olgan holda", ya'ni hissiy jihatdan aniqlanadi.

Disfemizmlarni ba'zan "invektiv" - haqorat sifatida qabul qilish mumkin. Invektiv vositalari T. V. Matveevaning lug'atida "bir kishiga qarshi lingvistik zo'ravonlikning bir shakli" sifatida ta'rif berilgan. "Invektiv muloqotning asosi-qabul qiluvchining ijtimoiy mavqeini, uning o'zini o'zi qadrlash darajasini pasaytirish, ma'naviy zarar yetkazish istagidir. O'g'ri, ahmoq kabi invektivlar disfemizmlar toifasiga juda mos keladi. "Biroq, disfemizmlar orasida stilistik jihatdan neytral so'zlar ham bo'lishi mumkin: cho'loq, qiyshiq, kal va hokazo., lekin ular ham kamsitishga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, disfemizmlarni vulgar lug'at guruhiga va invektiv lug'at guruhiga kiritish mumkin. Kommunikativ vazifalarni bajarish nuqtai nazaridan ular invektivlarga, axloqiy nuqtai nazardan - vulgar so'zlar bilan yondashadilar. Sanoatlashgan jamiyatda inson hayotining qiyinchiliklari nutqdan foydalanishda aks etadi, shu munosabat bilan matnlarning disfemizmlar bilan to'yinganligi zamonaviy nasrning o'ziga xos xususiyatiga aylanadi va bu hodisani o'rganishga ehtiyoj bor.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Allan, Keith; Burrige, Kate (2001). Euphemism and Dysphemism: Language Used As Shield and Weapon (1st Replica Books ed.). Bridgewater, N.J.: Replica Books
2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Euphemism>
3. Marquis, A.N. (1940). "The Monthly Supplement: a current biographical reference service, Volumes 1-2". The Monthly Supplement. United States: A.N. Marquis. 1-2: 337.
4. Oxford English Dictionary Online, "profane", retrieved 2012-02-14
5. Rawson, Hugh (1989). Wicked words: a treasury of curses, insults, put-downs, and other formerly unprintable terms from Anglo-Saxon times to the present (1st ed.). New York: Crown Publishers.
6. 1. Nadjapova N.A. Fors tilida evfemizm va tabu so'zlarning funksional va semantik tahlili: Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. - T.: 2013. -35 b.
7. Qodirova X.B. O'zbek tilida evfemizm va disfemizm. O'uv-uslubiy qo'llanma. -T.: 2013
8. Umurov H. Adabiyot nazariyasi: darslik. Sharq. -T.:2002

9. Linguoculturological aspects of polycomponential composite sentences in non-related languages (English and Uzbek) SJ Nazarova, Journal of positive school psychology, 2022